

MARGINALIZACIJOS PROBLEMŲ IDENTIFIKAVIMAS KAIP VIENA IŠ SĖKMINGO ADMINISTRAVIMO SĄLYGŲ

A.Stulginskaitė
KTU Panevėžio institutas

1. Marginalizacijos ir visuomenės stratifikacijos sampratų analizė

Pasak K.Šerpečio (1995), žlungant esminėms socialinėms jungtims dauguma žmonių praranda kasdieninį gyvenimą reguliuojančius orientyrus, o ekstremalios egzistavimo situacijos tampa įprastiniu reiškiniu. Augant atsitiktinių veiksnių reikšmei ir didėjant nenusipėjimų socialinių pakitimų laipsniui, formuojasi specifinis, tokiam visuomenės būviui, socialinis marginalo tipas. Marginalumas kyla temporaliniame lūžyje tarp skirtingų (buvusių ir būsimų) normatyvinių-vertybinių socialinės reguliacijos sistemų. Tačiau marginalizacija taip pat nėra vien tik nuoseklus individų ir grupių erdvinių, ekonominių, politinių ir kt. ryšių su socialinės visumos nuostatomis silpnėjimas, deformacija ir trūkis.

Pilietinės **visuomenės sąvoka** reiškia visas savarankiškas asociacijas; ekonomines grupes; religines organizacijas ir kitus laisvoje visuomenėje nekontroliuojamus santykius.

Sąvoka pilietinė visuomenė apibūdina visuomenę, kurioje yra išplėtotą nepolitinę sferą, atsverianti centralizuotą politinę valdžią. Šią sferą sudaro ne tiek atskiri individai, kiek individų sukurtos ir jų pačių interesus ginančios, nebūtinai politinės, institucijos.

Atvira visuomenė – tai visuomenė, kurioje niekas neturi tiesos monopolio, **pilietinė visuomenė** – tai visuomenė, kurioje niekas neturi valdžios monopolio.

1.1. Stratifikacijos sąvoka

Stratifikacija – socialinių padėčių hierarchija, kuri rodo nelygų turto, galios ir prestižo pasiskirstymą visuomenėje, ir kurios dėka ši nelygybė perduodama iš kartos į kartą.

Vienas iš visuomenės stratifikacijos modelių, kuris orientuojasi į modernios visuomenės ypatumus ir kuris remiasi socialinio konflikto paradigma yra **nelygybė - universalus socialinės struktūros bruožas**. Skirtingose visuomenėse nelygybė yra skirtingų formų, funkcijų, pasireiškia skirtingose sferose. Būdingiausi nelygybės bruožai nėra vienodi, nors įprasta manyti, kad visos visuomenės gali būti surikiuotos į išivaizduojamą eilę. Pradedant nuo visiškos nelygybės, baigiant siekiama visiška lygybė (Matulionis A., 2001).

Socialinė stratifikacija gali būti apibrėžta įvairiais būdais. Dažniau vartojamas toks apibūdinimas: **socialinė stratifikacija - bet kurios socialinės grupės klasifikacija visuomenės socialinių pozicijų hierarchijoje pagal valdžios, nuosavybės, socialinio įvertinimo ir (arba) psichologinio pasitenkinimo nelygybę**. (Matulionis A., 2001).

1.2. Marginalizacijos sąvoka

Egzistuoja dar viena socialinė sąvoka – **marginalizacija**, kuri neretai gali būti glaudžiai siejama su stratifikacijos sąvoka.

Marginalinis (ribos) statusas, neapibrėžta asmens padėtis dviejų ar daugiau grupių atžvilgiu, kai jis ne visiškai priklauso bet kuriai iš tų grupių.

Marginalumas santykinai pastovių socialinių reiškinių, kurie atsiranda pašlijus norminėms vertybinėms sistemoms, kai jas paveikia tarpkultūriniai kontaktai, socialiniai ir kt. veiksniai, charakteristika.

Marginali asmenybė – terminas, vartojamas vakarų sociologų dėl išryškavimo ir analizės specifinių, priešpastatomų visuomenei normalių pažiūrų “socialinis subjektas – socialinė visuma”. Sąvoką, marginali asmenybė, įvedė amerikietis R.Parksonas (1998), 20-tų metų antroje pusėje, kad parodyti socialines – psichologines priežastis, dėl kurių migrantai (imigrantai) negalėjo adaptuotis prie naujo gyvenimo būdo.

Marginali asmenybė, kaip savarankiška sociologinė koncepcija iškeliamą 30-aisiais metais, kurią išskėlė E.Staunkvistas (1993), iš labai kultūrologinių pozicijų: stengdamiesi integruotis į “dominuojančios grupės” visuomenę, “priklausomos grupės” (pvz., etninės mažumos) paklūsta jų kultūriniais standartams. Tokiu keliu besiformuojantys “kultūriniai hibridai” be abejo atsiduria “marginalioje” situacijoje – ant ribos dominuojančios grupės, kuri niekada jų pilnai nepriims. Marginali asmenybė pagal atsiradimą – rasinis hibridas. E.Staunkvistas (1993) mano, kad priklausomai nuo aplinkybių, marginali asmenybė gali vaidinti lyderio vaidmenį socialiniame, politiniame, pagal savo charakterį nacionaliniame judėjime arba būti iš visur varomas.

Vakarų Europoje tyrinėjant marginalinę asmenybę, pirmiausia kreipiamas dėmesys į elgesio ypatumus – deviaciją, pasyvumą (arba agresyvumą), amoralumą ir kt. – pasireiškiančius tarpasmeninių santykių lygyje, orientuojamasi išsiaiškinti objektyvias socialines prielaidas formuojančias tokio tipo asmenybes. Pasak Ž.Klanferio (2000), marginalizacijos veiksnys – nacionalistinio “išbraukimo” iš visuomenės narių tarpo, nepriklausomai nuo to, ar atitinka jų vertybinės nuostatos bei elgesys, priimtinoms normoms ir vertybėms.

Pagrindinė marginalumo prielaida (“vienatvė”, socialinių ryšių praradimas), pagal Klanferį (2000), - skurdas, glaudžiai susijęs su bedaryste. Amerikietiškoje sociologijoje išliko nominalistinio priėjimo prie marginalinės asmenybės problemos tradicijos su išreikšta jos psychologizacija. “Marginali asmenybė – individas, kuris interiorizavęs daugumą vertybių dviejų ar daugiau konfliktuojančių sociokultūrinių sistemų, jaučia diskomfortą, ir dažnai jo elgesys paverčia jį kažkokiu baisiu dalyku visoms sistemoms”.

Marginalas – tai žmogus, kuris yra už kritinės ribos ir kuris realiai negali integruotis. **Marginalizacija** – pastovus išstūmimo procesas, o juk egzistuoti asmuo gali tik kieno nors palaikomas. Marginalas yra žmogus, kuris, dėl tam tikrų savybių, iš visur išstumiamas ir niekas jo nenori priimti atgal. Jis yra tarsi tarp dviejų grupių: viena – iš kurios išėjo, kita – į kurią norėtų pakliūti. Tačiau nei viena, nei kita jo nenori priimti. Jis atsiduria ant ribos ir tampa marginalu.

Valkatos, benamiai, alkoholikai sudaro ženklų visuomenės marginalų grupę. Jie, dažniausiai, neturi socialinių garantijų, gyvenamosios vietos, darbo bei pastovių pajamų, todėl dažnai atsiduria žemiau skurdo ribos. Visuomenė nuo jų atsiriboja, juos atstumia.

Iš dalies, marginalais galima būtų laikyti ir tam tikrų politinių pažiūrų žmones. Pavyzdžiui, tarybinių, komunistinių pažiūrų žmonės dažnai yra ignoruojami.

Žvelgiant į religijas, marginalams galima būtų priskirti satanistus, sektantus. Šios religijos egzistuoja, tačiau jos nėra oficialiai įteisintos. Visuomenė šių religijų pasekėjus atstumia dėl priimtų normų nesilaikymo.

Tam tikra prasme, marginalams priskiriami ir kaliniai. Jie, grįžę po bausmės atlikimo, sunkiai integruojasi visuomenėje. Visi juos atstumia. To pasekoje kaliniai negauna darbo, neturi pajamų bei labai dažnai neturi gyvenamosios vietos. Tokia padėtis kalinius vėl priveda prie naujų nusikaltimų.

Valkatos, benamiai, alkoholikai, kaliniai, imigrantai ir kiti panašūs asmenys jaučiasi pažemintais bei nuskriaustais, o iš tokios padėties neįmanoma išsivaduoti be valstybės skirtų reguliavimo priemonių.

Marginalizacijos definicija yra tokia: “marginalizacija atsiranda, kai žmonės sistemškai pašalinami iš reikšmingos ekonominės, socialinės, politinės ir kitos žmonių veiklos jų bendruomenėse, tuo būdu neleidžiant jiems pasireikšti kaip žmogiškoms būtybėms”.

2. Socialinės grupės – marginalų problemų identifikavimas

Marginalizacija - problema, veikianti milijonus žmonių visame pasaulyje. Visos visuomenės gali būti marginalizuojamos pasauliniu mastu, o atskiros bendruomenės – visuomenės mastu. Panašiai, etninės grupės, šeimos ar atskiri individai gali būti marginalizuojami tam tikros vietovės ar bendruomenės mastu. Tam tikru mastu marginalizacija – staigiai besikeičiantis fenomenas.

Tinkamai suvokus marginalizacijos problemas galima imtis atitinkamų priemonių joms spręsti. Tai ne tik atskiro, į marginalumą likusio, žmogaus problema, tai visos visuomenės problema, todėl įvairių šalių vyriausybės ir savanoriškos organizacijos kovoja prieš krizę, ruošia tam žmones ir įstaigas, kurios bendrautų su marginaliais asmenimis, taip pat įveda nemokamą maitinimą mokyklose, perskirsto pagyvenusių žmonių ir jaunų šeimų su vaikais pajamas, remia įvairius kursus, psichologines konsultacijas. Tačiau visuomenės suvokime slypinti problema išlieka. Sunkumai su kuriais susiduriama sprendžiant šias problemas, o taip pat sąlygų, kurios yra marginalizacijos indikatoriai, nekintamumas, didžiają dalimi atsiranda dėl tokių tendencijų kaip globalizacija, naujos informacinės technologijos, darbo rinkos restruktūrizacija ir naujos ideologijos.

3. Marginalizacijos problemos Lietuvoje

Lietuvoje išskiriamos trys didžiausios marginalizacijos problemos:

- Darbo trūkumas.
- Skurdas.
- Socialinė atskirtis.

3.1. Darbo trūkumas

Darbo trūkumo problema, anot J.Jenson (2000), pagrindinis šios problemos akcentas yra tas, kad labai greitai keičiasi padėtis darbo vietose ir darbo rinkoje. Didžiausias dėmesys skiriamas bedarystei, nes darbas ir uždirbamos pajamos yra pagrindiniai ekonominės ir socialinės individų gerovės būdai, kurių pagalba žmonės ekonomiškai ir visuomeniškai dalyvauja socialinėje veikloje.

Į klausimą, kas sukelia marginalizaciją, galima atsakyti – ją sukelia besikeičiantis darbuotojų ir jų sugebėjimų poreikis, ir nepakankamas darbo vietų skaičius. Marginaliais tampa tie žmonės, kurie neturi reikiamų sugebėjimų. Marginalizacija atsiranda dėl naujų technologijų, ankstesniųjų viešųjų politikų, reguliuojančių darbą ir jo sąlygas, palikimo, ir nesutapimo tarp socialinių reikmių bei pajamų dydžio. Nors ir yra nemažai gerų ir tinkamų darbų, daugelis susiduria su situacija, kurioje arba visiškai nerandama darbo, arba darbas yra nepakankamai apmokamas, kas neleidžia žmogui išvengti skurdo ribos, benamio dalios ar socialinės diskvalifikacijos.

3.2. Skurdas

Viena didžiausių marginalizacijos problemų Lietuvoje yra skurdas. Iš jos kyla ir visos kitos, tokios kaip nedarbas, benamio dalia ir pan. Skurstantys žmonės dažnai patiria socialinę atskirtį, tampa alkoholikais ar narkomanais.

Pastaruoju metu žodis „skurdas“ kasdieninėje kalboje vartojamas dažnai ir jo reikšmė paprastai nekelia jokių abejonių. Tačiau atsakyti į klausimus, kokių žmonių Lietuvoje galima laikyti skurstančiu ir kiek tokių yra, ne taip paprasta. Prasidėjus rinkos ekonomikos reformoms visuomenė atkreipė dėmesį į šį reiškinį, buvo atlikta keletas skurdo tyrimų, tačiau į daugelį klausimų vis dar nerasta aiškaus atsakymo. Tokios skurdo apraiškos kaip nedarbas, benamiai, socialinis išskyrimas Lietuvoje yra sąlygiškai nauji reiškiniai, todėl reikėtų tiksliai apibrėžti skurdo sąvoką bei atlikti išsamius skurdo tyrimus (Dobrovolskas, 2002).

3.3. Socialinė atskirtis

Pagrindinis socialinės atskirties problemos bruožas yra tas, kad egzistuoja riba tarp paplitusios daugumos ir išsiskiriančios mažumos. Skurdas nėra socialinės atskirties sinonimas. Neturtingų žmonių asmeninės savybės ne visada reiškia, kad žmogus neturi jokių socialinių ryšių. Socialinė atskirtis remiasi dinamišku atskyrimo nuo bet kokios socialinės, ekonominės, politinės ar kultūrinės sistemos procesų, kurie skatina socialinę integraciją.

Yra keletas skirtingų atskirties argumento versijų. Vienu požiūriu, atskirtis apibrėžiama kaip civilinių, politinių ar socialinių piliečių teisių neigimas (arba nesupratimas) dėl nelygaus galios ir turto pasiskirstymo. To tikslas yra pasiekti visišką pilietybę, šiuo atveju priešinant lygios visuomenės požiūriui, ir labiau atkreipiant dėmesį į bendrą charakteristiką nei į socialinių politikų skirtumus. Antru požiūriu dėmesys kreipiamas į darbo jėgos dalyvavimą. Tai tarsi kelias į integraciją visuomenėje.

Trečioji atskirties analizės srovė veda prie moralizuojančios kalbos apie „nesėkmes“ kai kurių gyventojų iš kurių tikimasi elgesio pagal „normalios“ visuomenės normas.

Marginalizacijos, kaip atskirties, sąvokos analizė priklauso nuo pajamų perdavimo ir aprūpinimo paslaugų. Taip pat labai didelę reikšmę turi praktika, kuri įgalios marginalus daugiau rūpintis savo gyvenimais ir vėl užmegzti socialinius ryšius.

4. Išvados

1. Stratifikacija yra socialinių padėčių hierarchija, kuri rodo nelygų turto, galios ir prestižo pasiskirstymą visuomenėje, ir kurios dėka ši nelygybė perduodama iš kartos į kartą.
2. Viena galimų stratifikacijos atšakų - marginalizacija, kuri apibūdinama kaip pastovus išstūmimo iš visuomenės procesas. Ji atsiranda, kai žmonės sistemiskai pašalinami iš reikšmingos ekonominės, socialinės, politinės ir kitos žmonių veiklos jų bendruomenėse, tuo būdu neleidžiant jiems pasireikšti kaip žmogiškoms būtybėms.
3. Marginalizacijos sąvokos apibrėžimas nereiškia, jog šis terminas yra galutinai paaiškintas. Žinojimas, kad egzistuoja skurdas, savaime nesukuria strategijos, kaip jį eliminuoti.
4. Marginalizacijos definicijos tobulinimas neveda prie marginalizacijos problemos panaikinimo. Literatūroje nėra vienodo apibrėžimo, kaip suprasti „tikrą marginalizacijos problemą“, tačiau gana aišku, jog tik identifikavus ir teisingai supratus šią problemą, galima sėkmingai adaptuoti visuomenėje.

Literatūra

1. Leonavičius J., 1993, Sociologijos žodynas. Vilnius, 289 p.
2. Šerpėtis K., 1995, Lietuvos visuomenės sąmonės marginalizacija // Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis. 1 knyga. Kaunas. P. 116-119.
3. Filosofija. Sociologija: filosofija, sociologija, estetika, etika, mokslotyra, religiotyra // Lietuvos mokslų akademija. Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1997. Nr. 2.

Elektroniniai dokumentai:

1. Prieiga per internetą: www.sociumas.lt. [žiūrėta 2005-03-09].
2. Prieiga per internetą: www.lrinka.lt/Pranesim/Dobrovolskas.ppt. [žiūrėta 2005-03-09].
3. Prieiga per internetą: www.un.lt/HDR/2003/Documents/4SKYRIUS.pdf. [žiūrėta 2005-02-04].
4. Prieiga per internetą: www.std.lt. [žiūrėta 2005-02-04].
5. Prieiga per internetą: www.lbank.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2000_3/sileika.pdf. [žiūrėta 2005-03-17].
6. Prieiga per internetą: www.lrinka.lt/Renginia/Skurdas.phtml. [žiūrėta 2005-03-17].
7. Prieiga per internetą: www.un.lt/HRD/2002/Documents/1SKYRIUS.pdf. [žiūrėta 2005-03-17].
8. Prieiga per internetą: www.cprn.com/family/files/ctam_e.pdf. [žiūrėta 2005-03-17].
9. Prieiga per internetą: www.homepages.poptel.org.uk/mark.burton/Chapter13all.pdf. [žiūrėta 2005-04-05].

IDENTIFICATION OF MARGINALIZATION PROBLEMS AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL ADMINISTRATION

Summary

Marginalization became a problem in many European countries during the long period of high unemployment starting in the mid-1970 s.

Previous research on marginalization and integration have - to a certain extent - identified groups who are especially prone to the risk of marginalization and hence restricted to rely on public support income. Such groups include certain groups of children and adolescents, ethnic minorities (immigrants and refugees), persons with weak qualifications or low education, and persons with mental illnesses. However, even in such groups there are large differences between different individuals in their ability to cope with the marginalization risk.

Some persons become marginalised and excluded while other persons are more successful, for instance in relation to the labour market. There is a strong need for additional knowledge and for more research on the processes of exclusion and integration which take such individual differences into account.